

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

В.О. Онищенко, доктор економічних наук, ректор. О.В. Комеліна, кандидат економічних наук. Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка.

Modern problems of complex development of regions of Ukraine. In the article grounded criteria of evaluation of complex development of regions. The conceptual going is offered near a region as complex difficult system. The issues of the day of complex development of regions are considered on the example of the Poltava area. Certainly directions of improvement of mechanisms of achievement of complex development of region in new terms.

Актуальність теми. Зміст та напрями глобалізаційних процесів, які набули масштабного характеру на початку ХХІ ст., глибина сучасної світової фінансової кризи закладають передумови кардинальних змін у стратегії розвитку усіх суб'єктів економічної діяльності (від мікрорівня до глобального), супроводжуються перебудовою світового економічного простору в цілому зі зміною економічних центрів світового розвитку. Водночас посилюється проблема гармонійної інтеграції країни та її регіонів у глобальний економічний простір, оскільки вони пов'язані зі світовою економікою через взаємодію зовнішнього і внутрішнього ринку. У цьому контексті оцінка внутрішніх тенденцій та особливостей розвитку регіонів України дає можливість стверджувати про невідкладність завдань цільового спрямування їх просторових, організаційних, функціональних, управлінських, фінансових, інституційних, інно-

ваційно-інвестиційних трансформацій на комплексній основі. За таких умов зростає потреба у формуванні адекватної теорії розвитку регіонів, обґрунтуванні оновленої методології аналізу, а поглиблення процесів регіоналізації актуалізує завдання забезпечення комплексного розвитку регіонів.

Рівень дослідження теми. Поняття комплексного розвитку, залишаючись базовим у регіональній економіці, суттєво еволюціонувало, але й сьогодні відбуваються наукові дискусії навколо його соціального й економічного змісту. У той же час сформовані наукові позиції в цій площині дають можливість створити надійне теоретичне підґрунтя для розв'язання найгостріших практичних проблем сучасного розвитку регіонів України. У регіональній економіці питанням комплексності та комплексного розвитку присвятили свої роботи такі вчені, як П.М. Аламписів, Е.Б. Алаєв,

П.В. Воблий, С.І. Дорогунцов, Б.М. Данилишин, В.В. Кістанов, М.М. Колосовський, О.М. Мошкін, В.А. Поповкін, А.Ю. Пробст, Ш.Л. Розенфельд, Ю.Г. Саушкін, Є.Д. Сілаєв, Д.М. Стеченко, М.Ф. Тимчук, М.Г. Чумаченко, О.І. Шаблій, П.Н. Шищенко, Л.Г. Чернюк, М.І. Фащевський та ін.

Аналіз теорій комплексного розвитку дав можливість простежити зміни поглядів економістів щодо розуміння комплексності й критеріїв її оцінювання. Питання комплексності та комплексоутворення перш за все були пов'язані з виробничою сферою: за своєю сутністю комплекс розглядали як головну форму територіальної організації продуктивних сил; у вузькому розумінні поняття комплексності ототожнювалося з поняттям спеціалізації. Пізніше отримало розвиток вчення про виробничо-територіальні комплекси, досить інтенсивно розвивалися теорія, методологія, методика та практика комплексоутворення. У дослідженні проблем комплексоутворення у виробничій сфері увага традиційно приділялася таким процесам, як «комплексно-пропорційний розвиток виробництва; територіальна концентрація виробництва і населення; ефективна спеціалізація; формування раціональної структури господарства; ефективність територіальної організації виробництва» [1, с. 7]. Е. Алаєв, узагальнюючи результати теоретичних досліджень, запропонував розглядати комплексність економічного району більш широко: як «такий стан його взаємозв'язків між елементами господарства району, коли при ефективному виконанні основної загальногосподарської функції – спеціалізації району – не спостерігаються внутрішньорайонні просторові диспропорції, ... а здатність району здійснювати у своїх межах розширене відтворення на основі наявних ресурсів шляхом інтенсифікації їх використання, без „надпроектних” капіталовкладень залишається позитивною, відповідає раціональним темпам розвитку даного району» [2, с. 236]. Таке визначення відображає в якості головного критерію оцінювання комплексності економічний критерій, а особливості процесу комплексоутворення визначаються впливом територіального поділу праці.

Але в будь-якому випадку комплексний розвиток передбачав наукове планування розвитку території та управління нею в напрямі виконання основної народногосподарської функції (спеціалізації), внутрішньої функції (забезпечення господарства й населення) та усунення просторових диспропорцій розвитку.

У сучасному економічному словнику під поняттям «комплексність» (від лат. *complexus* — зв'язок) розуміють повноту, системність, взаємопов'язаність аналізу, планування, управління [3].

Вітчизняні науковці-регіоналісти розуміють поняття комплексності як важливу ознаку розвитку продуктивних сил, а комплексний розвиток продуктивних сил розглядають як «заснований на раціональній спеціалізації економічно ефективний тип розвитку продуктивних сил, який характеризується взаємопов'язаністю, пропорційністю, збалансованістю поєднання галузей, виробництв і споживачів в економічному циклі, раціональним ресурсоспоживанням та оптимальною щодо цього територіальною організацією економічної діяльності» [4, с. 77].

У контексті сучасних теорій розвитку регіону та завдань реалізації положень сталого розвитку більш точним є таке тлумачення поняття: «комплексний розвиток господарства регіону – це такий, який включає сукупність видів діяльності, що забезпечують тілесний, інтелектуальний і духовний розвиток територіальної громади та відтворюють і поліпшують середовище її проживання» [5, с. 18]. Погоджуємось з думкою вчених, що у конкретно-регіональному вимірі комплексний розвиток продуктивних сил стає основою ефективного функціонування відтворювальних систем територій різних рангів. Найхарактернішою ознакою понять комплексності та комплексного розвитку є багатовимірність, а оцінка розвитку продуктивних сил регіону через призму цих понять дає можливість в сучасних умовах з'ясувати особливості їх розвитку, забезпечити збалансованість розвитку територій.

Мета та завдання статті: на основі узагальнення теоретичних і методологічних підходів до комплексного розвитку регіону з'ясувати сутність цього поняття, конкретизувати критерії оцінювання комплексності розвитку регіонів, виявити проблеми комплексного розвитку регіонів України на прикладі Полтавської області, оцінити наслідки дії фінансово-економічної кризи на стан регіону, визначити напрями вдосконалення механізмів досягнення збалансованості та стійкості розвитку регіону в нових умовах, що має не лише теоретичне, а й практичне значення при реалізації завдань Стратегії соціально-економічного розвитку Полтавського регіону на довгострокову перспективу.

Виклад основного матеріалу. Кардинальна зміна умов розвитку за останні два-три десятиріччя, що супроводжувалися істотним розширення інформаційних ресурсів, зростанням обсягу знань щодо організації соціально-економічних процесів разом з поглибленням спеціалізації регіонів висуває вимоги до оцінювання комплексності розвитку регіону та потребує відповідного переходу від оцінювання регіону як комплексу з

обмеженою сукупністю явищ, суттєвих для процесу пізнання чи дослідження складу комплексу, якісного оцінювання його окремих складових до його повної всебічної характеристики в цілому, що відповідає завданням сталого розвитку. Відповідно до критеріїв оцінювання комплексності розвитку регіону поряд з економічними, соціальними, екологічними мають бути й критерії збалансованості, пропорційності, стійкості, керованості. Важливими ознаками комплексного розвитку регіону в сучасних умовах є системність, структурованість та ієрархічність господарства, розвиненість мережевих зв'язків між основними складовими території, забезпеченість процесу виробництва і розвитку виробничої, соціальної, ринкової інфраструктури, пропорційність розвитку комплексуютьовуючих елементів, що в сукупності визначають такі важливі риси розвитку регіону, як самозабезпеченість, самоорганізація, саморегульованість, перетворення регіону в цілісну відтворювальну систему, яка включає економічну, соціальну, екологічну підсистеми.

Запропонований підхід до комплексності розвитку регіону передбачає відповідне розуміння його сутності як складної динамічної системи, передумови, фактори та принципи розвитку якої мають бути між собою збалансованими і закладати позитивні процеси відтворення в економічній, соціальній та екологічній сферах. Отже, однією з проблем досягнення комплексності розвитку району є збалансованість і стабільність. У свою чергу щодо поняття «збалансованість» серед науковців існують різні точки зору. Його розглядають, наприклад, як один з аспектів досягнення комплексності розвитку регіону, що поєднує внутрішньовиробничий, виробничо-демографічний, соціально-виробничий, виробничо-природний та інші види взаємодії, чим обумовлюється його діалектичний зв'язок з поняттям «стабільність» [4, с. 80]. Отже, збалансованість – це процес відтворення певних пропорцій, що забезпечує стабільність з метою прогресу. Оцінити збалансованість можна лише тоді, коли існує стратегія розвитку регіону як комплексної системи, визначені стратегічні цілі й пріоритетні напрями його розвитку, здійснене оцінювання основних факторів впливу на розвиток для адаптації регіону до зміни середовища розвитку, розроблена система критеріїв і показників (індикаторів, стимуляторів, дестимуляторів). З певним припущенням цей підхід дає можливість звести дослідження комплексності розвитку регіону до визначення певних критеріїв, системи показників та їх виміру, а застосування їх сукупності має забезпечувати об'єктивність інформації щодо комплексного роз-

витку регіону, повинно стати основою визначення особливостей економічного відтворення регіону і відтворення територіальної громади (узагальнена мета стратегії).

З цієї точки зору потребує розвитку концептуальний підхід до регіону як комплексної складної системи, характерними ознаками якої є множинність, самоналагоджування, взаємодія з системами вищого та нижчого рангу, здатність адаптуватися до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування.

Особливості розвитку регіону як комплексної системи визначаються низкою положень:

- регіон (як система) є інтегрованим у системи більш високого рангу й водночас включає множинну підсистем. Усі складові регіону (або – суб'єкти) є самостійними учасниками процесу регіонального розвитку, а невизначеність їх поведінки може суттєвим чином вплинути на дії інших суб'єктів, створити новий, непередбачуваний контекст розвитку регіону;

- за умов, якщо формальні та неформальні цілі розвитку цих підсистем не збігаються з офіційно визначеними цілями розвитку регіону, країни, то виникають так звані „тіньові системи”. Отже, в кризових умовах першочерговим є завдання визначення умов, чинників, механізмів, що вносять дисгармонію і відповідний дисбаланс;

- адаптаційні можливості регіону як комплексної системи в цілому визначаються здатністю пристосування до змін умов функціонування його складових;

- поглиблення процесів інтернаціоналізації господарського життя призводить до формування так званої «інтернаціональної моделі поведінки» (сукупності правил та вимог до поведінки суб'єктів господарювання, за умов виконання яких суб'єкти можуть адаптуватися до зовнішнього середовища);

- процес розвитку неодмінно супроводжується виникненням конфліктів інтересів, диспропорцій, жорсткої конкуренції, які в цілому можна розглядати в якості механізмів, що забезпечують рух системи у заданому напрямі, відповідно має відбуватися постійна еволюція системи відносин «держава – регіон – територіальна громада – бізнес»;

- кожний наступний якісно новий рівень комплексності є результатом досягнення певної «межі хаосу» [6], за яким відбувається процес адаптації (перехід від одного стану невизначеності до іншого), що потребує постійного пошуку оптимальних механізмів управління, в т.ч. числі й механізмів самоуправління;

- кожний регіон як складна система має влас-

ний потенціал розвитку, набір конкурентних переваг та можливостей, обмежень та загроз розвитку, бар'єри та перешкоди розвитку (економічні, соціальні екологічні та ін.), що визначають його привабливість і особливості траєкторії розвитку, яка має нелінійний характер;

- дія складових комплексної системи регіону не обмежується його адміністративними кордонами, що ускладнює не лише визначення результативності функціонування регіону та рівня його комплексності, а й керованість цієї системи в цілому;

- інноваційний розвиток регіону за своєю природою є результатом взаємодій усіх його складових (комплексної системи) та є проявом високого рівня самоорганізації.

Особливості регіону як складної комплексної системи визначаються перш за все практикою господарювання, специфікою господарського механізму (умовами його реалізації на регіональному рівні), інформаційним потенціалом розвитку й ефективністю управління його використанням, адекватністю наукового забезпечення регіонального розвитку, рівнем розвитку людського потенціалу, інфраструктури. Разом з тим дослідження показують, що на основі узагальнення основних характеристик розвитку регіонів країни можна визначити основні моделі розвитку, що значно спрощує завдання управління. За сучасних умов, коли регіон має обмежені важелі впливу на перебіг економічних процесів, а його економічні суб'єкти входять до відтворювальних циклів різного ієрархічного рівня (локальний – регіональний – національний – міжнародний – глобальний), методологічно важливим є розуміння комплексності розвитку регіону як форми прояву тих або інших процесів, як певного результату сукупності дій з боку державних і регіональних органів влади. Практичне застосування такого підходу потребує зміни ролі та змісту діяльності регіональних органів влади, формування такої моделі управління розвитком, реалізація якої дасть змогу здійснити цілі розвитку регіону як комплексної системи, створити відповідну систему впливів, спрямовану на попередження негативних проявів розвитку.

Оцінка тенденцій і особливостей розвитку Полтавського регіону за останні майже три десятиріччя, нагромаджений аналітичний матеріал, здійснення ряду наукових досліджень з позицій комплексності та системності його розвитку, оцінка відповідності між визначеними цілями і напрямками, заявленими у Стратегії його розвитку до 2015 року [7], та реаліями сьогодення, свідчать про виникнення і загострення низки проблем, що

потребують негайного розв'язання.

Перш за все, мова йде про *зміну пропорцій у розвитку складових регіонального господарського комплексу регіону*. Сформована спеціалізація господарства має забезпечувати гармонійну інтеграцію регіону у національну та світову господарську системи, відповідність структурно-динамічних зрушень бажаним уявленням про його розвиток у цілому (стратегічна мета і пріоритетні напрями розвитку). На жаль, для Полтавської області залишається характерною певна інерція галузевої спеціалізації та стратегії реструктуризації господарського комплексу, недостатня галузева диверсифікація більшості населених пунктів регіону.

Слід відмітити, що крім різкої зміни умов фінансування промисловості регіону з вересня 2008 р. під впливом світової фінансової кризи, існували й певні внутрішні передумови різкого погіршення ситуації на кінець 2008- початок 2009 рр. По-перше, у Полтавській області протягом 2000-2007 рр., навіть в умовах пожвавлення економічної кон'юнктури, зберігалася значна частка збиткових підприємств (у 2002 р. – 42,8%, у 2007 р. – 32,8%, на початок 2009 р. – майже 40%). По-друге, основні макроекономічні показники розвитку регіону знаходяться у прямій залежності від результативності діяльності однієї-двох галузей, кількох великих підприємств. Зокрема, загальна динаміка промисловості області традиційно визначалася високими темпами зростання обсягів металургійної промисловості, орієнтованої переважно на зовнішні ринки збуту, а також стабільністю розвитку нафтопереробної галузі, динаміка якої залежить від зміни умов на зовнішніх ринках сировини, розвитку експортно-імпорتنих відносин між основними постачальниками та споживачами. По-третє, певне зростання обсягів виробництва не супроводжувалося суттєвими зрушеннями у продуктивності праці, матеріаломісткості, енергомісткості, що є результатом низької інноваційної активності промисловості регіону, а також визначило певну деформацію структури експорту-імпорту. По-четверте, так і не були створені передумови пожвавлення інноваційної активності регіону: якщо у 2000 р. у промисловості області було 71 інноваційно активне підприємство, то у 2007 р. – лише 42, не змінилася кардинально ситуація й у 2008 р. Такі обставини не сприяли підвищенню конкурентоспроможності промислового виробництва, а у поєднанні з дією чинників загальнодержавної економічної кризи призвела до істотного скорочення обсягів промислової продукції на початок 2009 р.

На жаль, не набув достатнього розвитку й ком-

плекс соціально значимих галузей (харчової та легкої), хоча саме цей сегмент має надавати певну стабільність розвитку промисловості регіону в цілому, оскільки безпосередньо пов'язаний з досить містким внутрішнім ринком області, має бути орієнтованим на потреби населення з огляду на рівень його платоспроможності та сформований виробничий потенціал. Оцінка стану продовольчого ринку регіону свідчить, що сформована структура і масштаби виробництва сільськогосподарської продукції недостатньо враховують продовольчі потреби населення регіону. У той же час кон'юнктурні коливання на світовому ринку сільськогосподарської продукції разом з іншими чинниками можуть суттєво вплинути на кінцеві результати діяльності аграрних підприємств (особливо експортоорієнтованих) та спровокувати кризові явища у розвитку аграрної сфери навіть в умовах досягнення високих результатів господарювання. Внутрішній продовольчий ринок лише частково представлений продукцією регіону. Наприклад, у 2007 р. у Полтавському регіоні у розрахунку на душу населення було вироблено: яловичини і телятини свіжої та замороженої 9,7 кг, свинини свіжої та замороженої – 9,2 кг, ковбасних виробів – 15,7 кг, молока обробленого, рідкого – 20 кг, масла вершкового – 3,5 кг та ін. Зміни у структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Полтавської обл. у 1990 р. та 2007 р. свідчать про порушення відтворювальних процесів у розвитку сільського господарства регіону, що неминуче супроводжується погіршенням умов життя сільського населення.

Таким чином, безумовно об'єктивний процес зміни пропорцій у розвитку господарства Полтавського регіону, який має забезпечити конкурентоспроможність регіону в цілому, на жаль, супроводжується розбалансуванням регіональних ринків та деформацією ринку праці, зміною регіональної продуктивності праці. Сучасні параметри розвитку регіональних галузевих комплексів, на жаль, зумовлюють низький рівень комплексності господарства і розбалансування природогосподарської системи в цілому, не сприяють пропорційному розвитку та загальній цілісності регіону, а також знижують його соціально-економічну й соціально-екологічну усталеність. Отже, пріоритетними напрямками розвитку господарства регіону залишаються підвищення конкурентоспроможності продукції, збільшення обсягів інвестицій у ключові галузі промисловості, сприяння створенню та впровадженню інновацій, розвиток інноваційної інфраструктури регіону, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу. Водно-

час це потребує упорядкування ринкового простору для товаровиробників, створення гарантій захисту капіталу і доходів інвесторів, створення сучасного інформаційного простору з сучасною інфраструктурою.

Іншою, не менш важливою, є **проблема комплексного використання територіальних ресурсів**, розв'язання якої потребує створення умов для найбільш повного, економічно виправданого використання наявних регіональних ресурсів розвитку та, у кінцевому підсумку, забезпечення ефективності виробництва, зростання обсягів виробленої продукції, зниження собівартості продукції, скорочення витрат на створення валового регіонального продукту. У сучасних умовах оцінка комплексності використання територіальних ресурсів (не лише сировини) має включати оцінку економічної, екологічної, соціальної результативності їх залучення до господарювання.

У цьому контексті найгострішою є ситуація із застосуванням найціннішого в регіоні – потенціалу земельних ресурсів. Полтавські чорноземи наприкінці XIX ст. стали об'єктом ретельного дослідження під час експедиції вченого ґрунтознавця В.В. Докучаєва, в складі якої розпочав свою наукову діяльність В.І. Вернадський (1883-1884 рр.). Отримані більше століття тому наукові результати й сьогодні є основою досліджень з вивчення зміни якісних і кількісних параметрів складу ґрунтів, впливу антропогенної діяльності на земельний потенціал Полтавського регіону. Результатом надмірного залучення земельних ресурсів сільськогосподарського виробництва, порушення технологій використання ґрунтів та організації сільськогосподарського виробництва стали погіршення стану і родючості ґрунтів, втрата земельного потенціалу як основного ресурсу територіального розвитку. Важливими завданнями з організації раціонального землекористування має стати низка заходів: удосконалення законодавчо-нормативної бази з земельних питань; створення банку даних щодо земельного потенціалу району на основі проведення обстежень із родючості ґрунтів; визначення малопродуктивних земельних ділянок з метою їх подальшого застосування для розвитку виробничої та ринкової інфраструктури; посилення контролю з боку органів місцевого самоврядування і місцевих громад до збереження та раціонального використання земельних ресурсів; дотримання екологічної безпеки сільськогосподарської діяльності й забезпечення розширеного відтворення родючості ґрунтів; посилення контролю за дотриманням земельного законодавства всіма суб'єктами землекористування; визначення перспективних напрямів

фінансування землекоронних заходів; оптимізація використання земельних ресурсів (формування високопродуктивних і екологічно стійких агроландшафтів, виведення з користування малопродуктивних сільськогосподарських угідь); створення та реалізація системи економічних стимулів виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції на основі технологій біологічного землеробства; забезпечення екологічно обґрунтованого поводження з пестицидами та агрохімікатами; реалізація природоохоронних заходів у практиці сільського господарства з метою підтримання екологічно сприятливого довкілля, створення сприятливих умов для праці, відпочинку і фізичного розвитку сільського населення.

Зміна територіальних пропорцій розвитку господарства (концентрації виробництва, населення) як результат нерівномірності інвестиційного простору території регіону призводить до загострення проблем розвитку сільських територій. Для порівняння: розмах варіації районів Полтавської області за інтегральним індексом інвестиційної привабливості у 2008 р. становив більше 6 разів, водночас значна частина районів області має низькі рейтинги з інвестиційної привабливості протягом більше 5 років. Формуються нові зони підприємницької активності поза існуючою системою розселення, наприклад, навколо транспортних магістралей національного та міжнародного значення, великих промислових пунктів, де відбувається концентрація інвестиційних ресурсів і відповідно створюються нові робочі місця. Як наслідок, формується міграційний відтік населення з сільської місцевості, зростає кількість населених пунктів з мінімальною чисельністю населення (3-20 осіб), з'являються передумови руйнації системи розселення. З іншого боку, створюється додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру міст. Іншим, не менш важливим, аспектом є суттєве скорочення життєвого потенціалу сільського населення майже на 1/3. Особливе занепокоєння викликає зниження життєвого потенціалу працездатного населення.

Поглиблюється **проблема розвитку вертикально та горизонтально інтегрованих структур** в аграрному секторі, харчовій промисловості, металургії, розвитку високотехнологічного машинобудування, створенні сучасної транспортної інфраструктури.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року до пріоритетних напрямів у Полтавській області віднесено розвиток високопродуктивного екологічно чистого агропромислового виробництва. З урахуванням екологічно-

го стану території Полтавської області, наявного унікального потенціалу земельних ресурсів, частка якого складає майже 68% у структурі його природоресурсного потенціалу, цей напрям безумовно є перспективним. Але, за визначенням експертів (фахівців сільського господарства, підприємців, органів регіональної влади), його реалізація є ризикованим проектом, що потребує не лише активізації підприємницької діяльності, а й об'єднання зусиль держави та регіону в цьому напрямі. Вивчення місткості національного, регіонального продовольчого ринку та регіональних потреб у сільськогосподарській продукції, умов та характеру зв'язків між основними виробниками сільськогосподарської продукції, виявлення сегмента ринку екологічно чистої сільськогосподарської продукції та попиту на неї стає основою для формування таких інноваційних структур розвитку, як агроутворення кластерного типу. З одного боку, існують певні передумови кластерізації економіки регіонів, розвитку кластероутворюючих структур, упровадження нових територіально-виробничих форм оптимізації господарства, з іншого боку – суттєвим чином має змінитися управлінська модель регіону, оскільки величезна роль у розвитку цих процесів припадає на регіональні органи управління. У даному випадку мова вже йде не про відсутність наукових розроблень такого характеру, а про наявність чи відсутність ефективного регіонального менеджменту, формування нового управлінського менталітету, підвищення якості управління на всіх без виключення рівнях (мікро-, мезо-, макрорівні).

Слід зазначити, що в межах Полтавського регіону формуються досить полярні за цільовим спрямуванням розвитку промислово-фінансові угруповання (перш за все на досягнення високого рівня прибутковості), особливостями залучення, використання та перерозподілу капіталу, територіальних ресурсів розвитку, які лише формально пов'язані з територією, на якій функціонують, але не мають з нею юридичного зв'язку. Такі підприємства, прив'язані до глобальних ринків, в умовах кризи стають факторами підвищеного ризику з точки зору стабільності соціально-економічних процесів розвитку регіону. З урахуванням викладеного досить цікаво порівняти товарну структуру зовнішньої торгівлі регіону, яка свідчить про те, що його сучасне господарство має яскраво виражену сировинну орієнтацію експорту й імпорту. У 2007 р. у складі експорту на мінеральні продукти припадало 50,3%, у складі імпорту – відповідно 72,3%, при цьому зростає залежність регіону від ввезення продукції тваринного походження, зменшується імпорт продукції рослинного

походження, готової харчової продукції. Зміни під впливом світової фінансово-економічної кризи тенденцій на світових товарних ринках, на які був орієнтований господарський комплекс регіону, викликали масштабне скорочення обсягів як експорту, так і імпорту – майже вдвічі.

Не менш важливою проблемою є визначення *оптимальної моделі інноваційного розвитку регіону з урахуванням системи регіональних факторів впливу*, що у сукупності визначають риси регіональної інноваційної системи, комплексність розвитку регіональної інноваційної інфраструктури. Це питання стає принципово важливим, оскільки кожний регіон є специфічним, має притаманні саме для нього особливості інноваційного розвитку, сформований інноваційний потенціал. Проте практика свідчить, що не лише наявний потенціал регіону є умовою його інноваційної активності, а, перш за все, чітке розуміння стратегічних перспектив розвитку та системний управлінський вплив щодо їх реалізації.

Висновки. Сучасні проблеми розвитку регіонів України породжені не стільки характером прояву світової фінансово-економічної кризи в національних межах, скільки відсутністю продуманої стратегії реформ, де мали б бути відображені загальні закономірності розвитку господарського механізму з урахуванням специфіки економіки України та її регіональних складових. Загальновідомо, що будь-яка теоретична концепція не працює без конкретної практики господарювання, водночас відсутність концепції розвитку породжує ситуацію хаосу. У цьому контексті зазначимо, що ефективність господарського механізму визначається синхронністю змін усіх його складових: фінансування, ціноутворення, оподаткування тощо. Отже, реформування економіки має носити комплексний характер. Певний запас міцності повинна мати нормативно-правова база, що регламентує діяльність усіх суб'єктів господарювання, визначає правовий зміст відносин «держава – регіон – територіальна громада – бізнес». Разом з тим, нормативно-правова база за своєю природою є інституціональним забезпеченням господарських перетворень та має відображати новий соціально-економічний зміст відносин у правових нормах. Саме на це були спрямовані Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про стимулювання розвитку регіонів», Концепція державної регіональної політики, Державна стратегія розвитку регіонів до 2015 р. та ін. Численні зміни і доповнення до щойно ухвалених документів свідчать або про їх недосконалість, відсутність чіткої юридичної регламентації тих або інших ас-

пективів реформування, або про відсутність умов їх повноцінної реалізації.

В умовах посилення впливу світової фінансово-економічної кризи на розвиток регіонів та країн в цілому надзвичайної актуальності, на наш погляд, набувають такі механізми досягнення комплексного розвитку регіону:

- взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань комплексного розвитку регіонів;
- взаємодії органів місцевого самоврядування з населенням;
- міжрегіональне та міжмуніципальне співробітництво;
- залучення територіальних громад до співробітництва та широкого запровадження інститутів саморегулювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). – К., Українсько-Фінський інститут менеджменту та бізнесу, 1996. – 244 с.
2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
3. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
4. Чернюк Л.Г., Клиновий Д.В. Розміщення продуктивних сил України. – К., ЦУЛ, 2002. – 470 с.
5. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень. – Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 572 с.
6. Онищенко В.О., Комеліна О.В. Стратегія розвитку Полтавської області на період до 2015 р. – Полтава, ПолтНТУ, 2006. – 163 с.